

XENÒFANES I ELS PITAGÒRICS: UN COMENTARI A DIÒGENES LAERCI 9.20

XENOPHANES AND THE PYTHAGOREANS: A COMMENTARY ON DIOGENES LAERTIUS 9.20

Sergi GRAU*

Un passatge particularment debatut de les *Vides i doctrines dels filòsofs més il·lustres* de Diògenes Laerci és en la vida de Xenòfanes, quan s'afirma que el filòsof fou venut, s'entén com a esclau, per dos pitagòrics, Parmenisc i Orèstadas (D.L. 9.20). La notícia ha estat esmenada de diverses maneres pels editors moderns del text laercià a causa de la perplexitat i l'escàndol que els causava que un filòsof hagués pogut arribar a ser venut com a esclau per dos col·legues. Creiem, tanmateix, que cal deixar de pensar en la historicitat d'una anècdota d'aquesta mena, dubtosa des de tots els punts de vista, i pensar tant com ens sigui possible des de la lògica dels biògrafs antics, per mirar de donar sentit al *textus receptus* o bé esmenar-lo amb bons arguments.

Paraules clau: Diògenes Laerci, biografia grega antiga de filòsofs, Xenòfanes, pitagòrics.

One particularly debated passage from Diogenes Laertius' *Lives and Doctrines of the Most Illustrious Philosophers* is in the life of Xenophanes. There it is claimed that the philosopher was sold—seemingly as a slave—by two Pythagoreans, Parmeniscus and Orestadas (D.L. 9.20). The story has been amended in various ways by modern editors of the Laertian text due to the perplexity

* Institut Català d'Arqueologia Clàssica / Universitat de Barcelona.

Correspondència: Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Departament de Filologia Clàssica, Semítica i Romànica. Gran Via de les Corts Catalanes, 585. 08007 Barcelona. Espanya.

e-mail: s.grau@ub.edu

and scandal aroused by the fact that a philosopher could have been sold as a slave by two colleagues. I believe, however, that we should stop thinking about the historicity of an anecdote of this sort, doubtful as it is from all points of view, and think as much as possible in the logic of ancient biographers, so as to try and make sense of the *textus receptus* or to amend it with good arguments.

Keywords: Diogenes Laertius, ancient Greek biography of philosophers, Xenophanes, Pythagoreans.

En el llibre 9.20 de Diògenes Laerci llegim, segons l'edició de Tiziano Dorandi (2013), de la qual reproduïm també l'aparat crític:

δοκεῖ δὲ πεπρᾶσθαι ὑπὸ <...> τῶν Πυθαγορικῶν Παρμενίσκου καὶ Ὀρεστάδου, καθά φησι Φαβωρίνος ἐν Ἀπομνημονεμάτων πρώτῳ.

πεπρᾶσθαι codd. : πεπρῆσθαι Pressel : πεπάρθαι Nietzsche : τετράφθαι Karsten : πεφωρᾶσθαι Hübner : πεπλάσθαι Marres : τετάφθαι von Fritz : πεπράχθαι Casaubon || ὑπὸ <*** καὶ λελύσθαι ὑπὸ > Diels : πεπρᾶσθαι <καὶ λελύσθαι> ὑπὸ Marcovich

Sembla que fou venut com a esclau <...> pels pitagòrics Parmenisc i Orèstades, segons explica Favorí en el primer llibre dels seus Records. [fr. 38 Barigazzi = 8 Mensching = 46 Amato] (Trad. Pòrtulas & Grau)

L'escàndol que suposa que dos filòsofs en venguin un altre va fer que Hermann Diels s'afanyés a esmenar el text afegint una llacuna després de ὑπὸ, juntament amb καὶ λελύσθαι ὑπὸ, per salt *du même au même*, una esmena que rescabala la reputació dels pitagòrics i que Marcovich encara simplificà una mica més, afegint simplement καὶ λελύσθαι després de πεπρᾶσθαι. Els pitagòrics, doncs, no haurien pas venut com a esclau, sinó, al contrari, alliberat Xenòfanes, després que hagués estat venut com a esclau per algú que desconeixem i en circumstàncies també desconegudes, perquè no tenim constància d'aquest fet per cap altra font. Altres, com von Fritz, substituïen πεπρᾶσθαι per τετάφθαι, amb la mateixa intenció de fer passar els pitagòrics per pietosos enterradors de difunts i no pas per despietats mercaders de filòsofs. En el seu article sobre Parmenisc a la Pauly-Wissowa (*RE* 18.1, 1939, col. 960), von Fritz assenyalava que la llició dels manuscrits és incompatible amb

la vida de Xenòfanes i la connexió amb aquests dos pitagòrics tampoc no la veia gaire escaient, fins i tot amb la conjectura de Diels, que li semblava “nicht glücklich”. Tampoc no li semblava adequada, ni per llengua ni per sentit, la conjectura πεπρωθαι, que introduiria la noció d’una traïció, tot i que porta implícita, també, la idea de ‘vendre’, de manera que no hi hauria gaire diferència, llevat del fet que es tractaria d’un estrany jonisme. Això si no es fa venir πεπρωθαι de πίμπρημι, i llavors els dos pitagòrics haurien cremat Xenòfanes. De fet, la conjectura τετάφθαι del mateix von Fritz es basa, simplement, en el fet que Laerci havia parlat just abans d’un enterrament i podria haver-se produït una associació d’idees. L’article conclou amb l’afirmació que, mancant qualsevol altra tradició sobre aquesta anècdota, resulta molt difícil endevinar de què s’hi parla. El πεπάρωθαι (de πείρω) de Nietzsche tampoc no sembla que solucioni gran cosa: els pitagòrics haurien transportat Xenòfanes per mar a alguna banda que desconeixem? O l’haurien nodrit una temporada, segons Karsten? Encara és més interessant la conjectura de Hübner: els pitagòrics haurien descobert Xenòfanes cometent un flagrant delictes... O Xenòfanes seria una creació dels pitagòrics, segons Marres, una idea també força curiosa que encara donaria més força a aquest breu passatge. O bé, més prosaïcament, allò que els pitagòrics haurien fet amb Xenòfanes és demanar-li diners, segons Casaubon.

El cert, però, és que el text fa sentit tal com ens ha estat transmès i cap indici paleogràfic no indica que hi hagi d’haver una llacuna allà on tots els editors moderns l’assenyalen. Mirarem, doncs, de comentar les possibilitats d’interpretació que ofereix aquest passatge, per veure si la comparació amb altres informacions i contextos biogràfics similars ens pot donar ajuda a escatir el seu contingut o, com a mínim, ens pot ajudar a construir alternatives de sentit i, eventualment, d’edició.

Començarem referint-nos breument als filòsofs pitagòrics implicats en la venda. Parmenisc de Metapont apareix, tot i que amb la forma Parmisc, en el catàleg de pitagòrics de Jàmblic (*VP* 36.267), que, segons la *communis opinio*, remunta al peripatètic Aristoxen de Tarent. El nom Parmisc, molt més rar, excepte, precisament, a la Magna Grècia, sembla més plausible que no pas el més corrent Parmenisc, que deu

ser una correcció de la tradició manuscrita a partir de la *lectio difficilior* (cf. Constantinos Macris, *DPhA*, s.u., p. 162). Sigui com sigui, és precisament aquesta anècdota reportada per Laerci de la seva participació en la venda de Xenòfanes com a esclau el que ha fet que se'l dati cap a finals del segle VI a C. En realitat, però, la gesta que el féu més cèlebre és el seu descens a l'antra de Trofoni, a Lebàdia, del qual retornà privat del riure, segons Semos de Delos (*apud* Ateneu 14.2, 614ab):

Segons explica Semos, en el llibre cinquè de les *Històries de Delos* [*FGrHist* 396 F 10 iii 287], Parmenisc de Metapont, un ciutadà entre els principals pel seu llinatge i riqueses, va baixar a l'antra de Trofoni; al tornar-ne a pujar, havia perdut la rialla. Quan va interrogar la Pítia sobre això, en va rebre la resposta següent [Oracle 124 Parke-Wormell = Q 184 Fontenrose]:

Εἶρην μ' ἀμφὶ γέλωτος, ἀμείλιχε, μειλίχιοιο;
Δώσει σοι μήτηρ οἴκῳ, τὴν ἔξοχα τίε.

«Per la dolça rialla em preguntes, tu que has perdut la dolcesa de riure?
Te la tornarà la mare, a casa. Tu, honora-la moltíssim!»

Ell es va pensar que tornaria a casa i retrobaria el riure, però això no s'esdevingué; i va creure que el déu l'havia enganyat. Però, una volta, s'arribà per atzar a Delos; admirava tot el que hi ha a l'illa, i també va entrar en el temple de Leto, pensant qui hi podria contemplar alguna imatge de la mare d'Apol·lo digna d'esment. Però quan va veure que es tractava d'un tros de fusta informe, esclatà a riure de sorpresa. Llavors va comprendre l'oracle del déu; i, guarit de la seva malura, va retre grans honors a la dea. (Trad. Pòrtulas & Grau)

La mare a la qual es refereix l'oracle és naturalment Leto, la mare d'Apol·lo, el déu de Delos, i, és clar, la casa (οἴκῳ) no és pas la pàtria de Parmenisc, sinó la casa de la dea, el seu temple dèlic. De fet, en un inventari del temple d'Àrtemis a Delos, datat el 279 a C (*IG* 11.2, 161 B 17 p. 49 = *FGrHist* 360 F 10), es parla de l'ofrena d'un crater d'argent per part d'un tal Parmisc:

κρατήρ ἀργυροῦς, ὃν ἀνέθηκε Παρμίσκος, ὀλκήν [XXXXX]ΔΔ||.

Una cratera d'argent, ofrena de Parmisc. Pes: 9572 dracmes. (Trad. Pòrtulas & Grau)

Tot i que Fontenrose (1978, 328) considera espuri l'oracle, Semos de Delos és considerat habitualment com un historiador seriós i ben informat (cf. Fritz Jacoby, "Semos", *RE* II A 2, 1923, col. 1357–9; *FGrHist* III b, p. 203–4). Resulta molt temptador identificar el nostre personatge amb aquest Parmisc, el nom del qual, doncs, estaria ben testimoniats per Jàmblic i per la font epigràfica, mentre que hauria estat deformat per Favorí. Fa dificultat, és clar, que el temple sigui el d'Àrtemis, però Théophile Homolle (1891, 128) assenyalava que "On ne doit point s'étonner de rencontrer dans l'Artémision l'offrande destinée à Latone; d'autres objets consacrés à cette déesse étaient placés, soit dans le temple d'Apollon, soit dans un autre. Bien que plusieurs textes d'auteurs anciens citent le Létôon, ce temple ne figure dans aucun inventaire". Aquesta identificació suggerent, que accepten tant Diels (DK 20 A 2 = 21 A 1 [20]) com Homolle (1891, 128), i també Parke–Wormell (1958, 57), confirmaria que el nom original és Parmisc. La catàbasi a l'antra de Trofoni, d'altra banda, respon a una iniciació pitagòrica ritual de descens a l'Hades, de la qual l'iniciand retorna havent perdut la capacitat de riure a causa dels terrors experimentats, tal com ho explica Pausànias (9.39.13). El seu referent seria, és clar, la catàbasi del propi Pitàgoras, de la qual conservem, però, un testimoni complicat en Diògenes Laerci 8.41 (cf. Burkert 1972, 155–61; Santamaría 2016). L'antra de Trofoni està fortament lligat al pitagorisme, tal com assenyalava Bonnechère (2003, 277–82), i és un esquema que es repeteix en el descens del neopitagòric Apolloni de Tiana, que davalla precisament a l'antra màntic de Lebàdia i en retorna amb un llibre que conté les doctrines de Pitàgoras (Filòstrat, *VA* 8.19). Es tracta, doncs, clarament, d'un esquema narratiu o biografema que contribueix a dotar d'autoritat els pitagòrics a partir de la imitació del mestre (cf. Macris 2006). La qüestió, tanmateix, és que la datació de Parm(en)isc deriva expressament de la seva sincronia amb Xenòfanes precisament en aquesta anècdota de la seva venda com a esclau: no tenim cap altra referència externa que ens permeti datar-lo amb seguretat.

L'altre pitagòric implicat en la venda, Orèstades, és una figura encara més boirosa. Com Parm(en)isc, el seu nom apareix també en el catàleg de pitagòrics de Jàmblic (*VP* 36.267), però no en tenim absolutament

cap altra referència fora del text de Favorí que reporta Diògenes Laerci de manera que la cronologia tampoc no està definida a partir de cap altra font externa. Sembla clar que no sabríem absolutament res més del personatge si no fos per aquesta anècdota. Haurem de veure, doncs, si podem extreure res de nou a partir del contrast amb altres anècdotes i narracions biogràfiques semblants.

Val a dir, en primer lloc, que el fet que un filòsof sigui venut com a esclau no és pas res excepcional en les biografies. Fedó, per exemple, fet presoner quan Elis, la seva ciutat, fou presa, durant la guerra del Peloponnès, el 431 a C (cf. Tucídides 2.25), o bé durant la guerra elíaca dels anys 401 i 400 a C (cf. Xenofont, *HG* 3.2.21–31), és forçat a restar en una casa tancada, de la qual pot sortir, tanmateix, per tal d'assistir a les reunions amb Sòcrates, fins que Alcibiàdes o Critó o Cebes, instigats pel mestre, el rescaten (D.L. 2.105, 2.31; Ateneu 507c; Macrobi, *Sat.* 2.11.41; *Suda*, s. u. Φαίδων; Aulus Gel·li 2.18.1–5). El cas més interessant, però, és el de Plató. Segons la majoria de fonts (D. L. 3.19–20; Olimpíodor 125–3 Westernik; *Suda*, s. u.), havent suscitat la còlera del tirà Dionisi amb les seves agosarades respostes durant la seva estada a Sicília, primer fou condemnat a mort, però després, gràcies a la intercessió de Dió i Aristòmenes, fou venut com a esclau a Pol·lis, un egineta que casualment havia arribat a la cort en qualitat d'ambaixador; Pol·lis portà Plató a Egina, on hi havia una llei que condemnava a mort sense judici qualsevol atenès que trepitges el sòl egineta: només en saber-se que Plató era un filòsof, els eginetes decidiren vendre'l com si fos un presoner de guerra. Llavors Anniceris de Cirene, que passava casualment per allà, el rescatà per vint (o trenta) mines i l'envià a Atenes, renunciant, a més, a rebre els diners de part dels seus deixebles perquè considerava un gran honor ocupar-se de Plató. Pol·lis, d'altra banda, fou engolit per la mar, com a càstig diví a la seva gosadia. Diodor de Sicília (15.7.1), en canvi, presenta una altra versió dels fets, segons la qual Plató fou venut per Dionisi al mercat mateix de Siracusa, on alguns amics del filòsof el van comprar i el van portar de nou a Atenes. Sigui com vulgui, la tradició biogràfica de la venda de Plató com a esclau, per bé que podria tenir en el seu origen la intenció de ridiculitzar el personatge, el qual només obté aquesta paga del tirà,

acaba en tot cas dignificant el filòsof, que és rescatat per amor a la seva persona i a la filosofia, i que suporta pacientment sense badar boca que el jutgin i l'acusin en el tribunal egineta (cf. Riginos 1976, 86–9). Com no podia ser d'altra manera, és un lloc clàssic de la crítica la discussió sobre l'autenticitat de l'anècdota, en la qual no entrarem aquí (cf. Kahrstedt 1947; Gaiser 1983; Poirier 1994), però que exemplifica, un cop més, la necessitat d'encarar aquesta mena de dades biogràfiques des d'altres punts de vista. La versió de Filodem (*PHerc* 1021, coll. II 38–III 17) afegeix només algunes dades, com el reconeixement, que es produeix gràcies al detall de l'amplada del seu front, que dóna origen al seu nom, precisament (cf. D.L. 3.4), alhora que insisteix en el seu silenci mentre dura el procés de venda (cf. Puglia 2006).

Xenòcrates, al seu torn, era tan pobre que no podia ni pagar els impostos dels metecs, i els atenesos el venen com a esclau; sortosament, Demetri de Fàleron el comprà i li tornà la llibertat (D.L. 4.14). El mateix li passa a Bió, que és venut com a esclau amb tota la família perquè el seu pare havia defraudat impostos; un retor el compra i, en morir l'amo, ell n'hereta tota la fortuna (D.L. 4.46). Aristòtil fou comprat per Hèrmias com a esclau a un cert Eubul de Bitínia, segons la *Suda* (s. u.), que és l'única font que informa del fet: sens dubte, es tracta d'una imitació de Plató, com és freqüent en les tradicions biogràfiques dels dos grans filòsofs. D'altra banda, el fet que Aristòtil eduqués el fill d'Hèrmias pot haver provocat fàcilment la confusió, vist que es tracta d'una tasca reservada sovint als esclaus. Idèntica feina exercí Diògenes cínic amb els fills de Xeníades, en haver estat venut com a esclau després de ser raptat per uns pirates (D.L. 6.29.74). Menip, al seu torn, era esclau de naixença, probablement a causa de la seva nacionalitat fenícia, fins que aconseguí mitjans pecuniaris dedicant-se a la usura, com era habitual en els lliberts (D.L. 6.99).

A més, conservem algunes llistes tradicionals de filòsofs venuts com a esclaus, que formaven part del repertori retòric antic: Aulus Gèlli (2.18.1–10), Macrobi (*Sat.* 1.11.41–5) i Lactanci (*inst.* 3.25.15–17). El del filòsof venut com a esclau era, doncs, un tòpic ja ben arrelat en l'època imperial, fins al punt que L·lucà l'aprofita en la seva *Vitarum auctio*, en què representants de les diferents escoles filosòfiques són

venuts en esclavatge per Zeus, i en aquest context es repassen les seves principals doctrines, sempre, és clar, des d'un punt de vista paròdic. Cal observar, però, que Xenòfanes no apareix en cap d'aquestes llistes tradicionals que devien formar part de repertoris retòrics, mentre que, per a la resta de vendes, els mateixos noms de filòsofs reapareixen d'una font a l'altra. La notícia de Laerci seria, doncs, un estrany *unicum*.

A més, el fet que hi hagi dos pitagòrics implicats en la venda és molt excepcional; en canvi, no ho és pas, com hem vist, que sigui un altre filòsof qui alliberi un col·lega, i, en aquest sentit, potser la vaga noció, present en la biografia platònica, que també fos filòsof l'Anniceris que va rescatar Plató prové d'aquest plantejament, tot i que era més aviat un auriga, segons Elià, *VH* 2.27, i malgrat que apareix, amb totes les reserves, entre els filòsofs elencats en el *DPhA* (185, p. 204–5). En tot cas, el filòsof que compra un esclau sí que apareix clarament en la vida d'Isop (*Vita* 21–90) i en la de Diògenes cínic (D.L. 6.74), dues narracions força connectades entre elles, com solen reconèixer els estudiosos (cf. Kurke 2010, esp. cap. 3 i 5). Si volem resseguir aquest fil, haurem de reconèixer que resulta indiscutible que Xenòfanes va entrar realment en contacte amb els pitagòrics, partint de la base que, segons les biografies, els colofonis expulsaren Xenòfanes de la seva ciutat natal i el filòsof hagué d'establir-se a Zancle i a Catània (D.L. 9.18). Val a dir que el primer esment conegut de Pitàgoras és, precisament, el que en fa Xenòfanes, no pas en un to gaire amable (DK 21 B 7 = D.L. 8.36):

καί ποτέ μιν στυφελιζομένου σκύλακος παριόντα
 φασὶν ἐποικῆται καὶ τόδε φάσθαι ἔπος
 “παῦσαι, μηδὲ ῥάπιζ’, ἐπεὶ ἡ φίλου ἀνέρος ἐστὶν
 ψυχή, τὴν ἔγνων φθεγξαμένης αἰών

*Una volta passava per allí, que maltractaven un gosset;
 diuen que se'n compadí, i digué aquesta paraula:
 “Para, no el bastonegis més; és l'ànima d'un meu amic:
 l'he reconeguda, sentint els seus gemecs”.* (Trad. Pòrtulas & Grau)

Pitàgoras no s'hi esmenta pel nom, però el passatge és pres com la millor evidència de la recepció antiga de la doctrina de la metempsicosi pitagòrica almenys des de Zeller (1856, I 557) i Wilamowitz (1931–

1932, II 190), i, més recentment, per part de Walter Burkert (1972, 120) i Zhmud (2012, 207–38). Sembla que, semblantment a Heràclit (DK 22 B 81, 129) i a diferència d'Empèdocles (DK 31 B 129), Xenòfanes no es prenia gaire seriosament la mena de saviesa dels pitagòrics, ni sentia, en general, cap simpatia per la saviesa tradicional homèrica, com és ben sabut, ni per les manifestacions religioses no homèriques que continguessin doctrines sobre purificacions rituals o elements que sovint s'han considerat xamànics, segons es desprèn, també, dels seus atacs a Epimènides (D.L. 9.18 = DK 21A1; D.L. 1.111 = DK 21B20). De fet, segons Diògenes Laerci, Xenòfanes tenia opinions contràries a les de Pitàgoras (D.L. 9.18):

Hom diu que mantingué opinions contràries a les de Tales i de Pitàgoras (ἀντιδοξάσαι τε λέγεται Θαλῆ καὶ Πυθαγόρα); i també va atacar Epimènides. (Trad. Pòrtulas & Grau)

L'afirmació no tan sols devia fer referència als versos citats, sinó que deuen ser ecos d'una polèmica filosòfica que ens és força mal coneguda. Jonis emigrats tots dos a la Magna Grècia, qui sap si el debat entre ells fou ben viu i personal, com ho vol Zhmud (2012, 32). D'altra banda, si cal donar alguna credibilitat a la notícia, habitual en la tradició, que Parmènides fou deixeble de Xenòfanes, potser no s'ha de descartar que en l'anècdota hi hagi també ressons de la polèmica entre pitagòrics i eleàtics, que es farien remuntar aquí, com és habitual en el gènere biogràfic, al primer de tots. Precisament, en el seu article sobre Orèstades al *DPhA* (37, p. 799), Constantinos Macris atribueix la construcció narrativa d'aquesta anècdota de la venda de Xenòfanes a les tensions entre pitagorisme i eleatisme que haurien quedat així plasmes, com sol succeir, en la tradició biogràfica. Naturalment, convé recordar que l'atribució d'eleàtic a Xenòfanes és altament discutible, com ho és el fet que passés mai per Vèlia: aquesta dada no és altra cosa que una conjectura de Diels a partir de la lectura del *Sofista* de Plató (242d) i d'alguns testimonis d'Aristòtil que en deriven (cf. Cordero 2013; Bredlow 2011), però això, per a la tradició biogràfica, no obstaculitzaria de cap manera, ans al contrari, l'elaboració d'aquesta mena de construccions narratives.

Convé, però, avançar una mica més. Creiem, com ja hem anat evidenciant fins ara, que cal deixar de pensar en la historicitat d'una anècdota d'aquesta mena, dubtosa des de tots els punts de vista (o directament inventada) i esmenar-la, certament, però provant de pensar tant com ens sigui possible des de la metodologia de Diògenes Laerci i seguint la lògica de les biografies antigues. En aquesta línia, hi ha diverses solucions que semblen plausibles.

Una opció és que es tracti d'una confusió de sigles habitual en Laerci, i l'anècdota seria llavors originalment atribuïda a Xenofont, per similitud amb Plató, o amb Xenòcrates. De fet, aquesta mateixa confusió entre Xenòfanes i Xenòcrates ja ha estat tradicionalment acceptada per a D.L. 1.16:

οἱ δὲ ἀνὰ ἐν συγγράψαντες Μέλισσος, Παρμενίδης, Ἀναξαγόρας· πολλὰ δὲ Ζήνων, πλείω Ξενοκράτης, πλείω Δημόκριτος, πλείω Ἀριστοτέλης, πλείω Ἐπίκουρος, πλείω Χρύσιππος.

Ξενοκράτης coní. Ritschl Nietzsche Marcovich Dorandi: ξενοφάνης codd.

I és del mateix estil que la confusió entre Heràclit i Heraclides (D.L. 1.76), Soló i Sòcrates, Xenofont i Xenòfanes (D.L. 2.13), i tantes altres que diversos filòlegs han anat trobant i demostrant al llarg dels darrers dos segles (cf. Mejer 1978, 25–6). La confusió amb Xenòcrates, doncs, podria ser també productiva en el passatge que ens ocupa. A diferència del que passa si mantenim el Xenòfanes dels manuscrits, per a Xenòcrates l'anècdota de la seva venda com a esclau és una dada ben confirmada en la tradició biogràfica: el seu nom apareix en totes les llistes. Tal com hem vist, la datació dels dos pitagòrics que intervenen en la venda depèn exclusivament del passatge laercià, de manera que res no impedeix fer-los coetanis de Xenòcrates; al contrari, aquesta nova datació permetria defensar amb més arguments que l'anècdota, com succeeix en tants altres casos, tingui el seu origen en alguna escena còmica, en aquest cas perduda.

Hi ha un darrer punt que mereix encara una atenció particular: que un filòsof en vengui un altre és, ja ho hem vist, un cas realment insòlit en la tradició biogràfica; no ho és pas, en canvi, que un filòsof vengui a un

tercer les obres d'un altre —sigui poeta o filòsof, dues categories amb què Xenòfanes es troba ben identificat. Així, Plató persuadí Heraclides Pòntic que comprés tota la poesia disponible d'Antímac de Colofó, tot i que no era gens popular (Procle, *in Ti.* 1.28c). Però els llibres que Plató cercava d'adquirir amb major interès són els dels pitagòrics, en especial els del pitagòric Filolau, que va comprar per una quantitat desorbitada (Sàtir, fr. 10 Schorn, *apud* D.L. 3.9; Hermip, *FGrHistCont* 1026 F 69, *apud* D.L. 8.15 i 84–5; Ciceró, *rep.* 2.10, 16; Aulus Gel·li 3.17.1). Cal veure en aquesta anècdota, igualment, l'ombra del plagi: Plató va copiar les doctrines pitagòriques en les seves pròpies obres (D.L. 8.54–5), sobretot en el *Timeu*, i per això estava tan interessat a comprar els llibres que en resumien els ensenyaments. De la mateixa manera, Teopomp de Quios (*FGrHist* 115 F 259 = Ateneu 508c–d) remarca el plagi que Plató féu d'Aristip, Antístenes i Brisó, i Aristoxen (D.L. 3.37; Eusebi, *PE* 10.3.24–5) l'acusa també d'haver plagiat els Ἀντιλογικοί de Protàgoras per compondre la major part de la *Re-pública*. El mite final, a més, el va plagiar de Zoroastre, segons Colotes (*apud* Clement d'Alexandria, *Strom.* 5.14.103.2–4). Tots aquests atacs provenen, sens dubte, de la tradició biogràfica hostil a Plató (cf. Brisson 1993), que cerca de menystenir-ne l'originalitat, tot i que els punts de correspondència entre Plató i els autors que suposadament plagia són, com afirma Burkert (1972, 211), ben superficials, sovint basats en l'estil i els temes tractats. També Aristòtil comprà els llibres d'Espeusip per tres talents (D.L. 4.4; Aulus Gel·li 3.17.3), sense que se'n pugui inferir, en aquest cas, cap acusació de plagi.

¿Podria ser, llavors, un llibre amb l'obra de Xenòfanes, allò que aquest parell de pitagòrics gairebé desconeguts i la datació dels quals depèn exclusivament del passatge de Diògenes Laerci haurien venut a Plató? L'editor, en aquest cas, hauria de fer dir al text laercià exactament el que transmeten els manuscrits, però aclarint que no es refereix pas al filòsof, sinó a τὸ βιβλίον, que tal vegada se sobreentenia en la font de Laerci, però que, copiat maldestrament i fora de lloc d'algun *excerptum* de l'autor —potser, com en altres casos, a partir d'una seva nota marginal—, ha quedat sense referent i provoca la perplexitat actual.

Plató, de fet, només esmenta Xenòfanes pel nom en el *Sofista* (242d). Però el cert és que, si volguéssim procedir com procedien els biògrafs antics, cal reconèixer que el pensament platònic té força més en comú amb el de Xenòfanes del que ell mateix admet. En són bons exemples la censura a les descripcions poètiques dels mals exemples que donen les divinitats al llibre desè de la *República*, o la demanda de l'*Apologia* (36e) i la *República* (465d) que la ciutat honori els savis consellers més que no pas els atletes victoriosos, que recull el llenguatge de Xenòfanes DK 21 B 2. També la distinció entre coneixement i opinió veritable, per exemple al *Menó* (98a), recull força el pensament de Xenòfanes DK 21 B 34. Certament, un biògraf antic no s'estaria pas d'atribuir el silenci de Plató sobre Xenòfanes a la mena de materialisme que Xenòfanes manifesta (per exemple en DK 21 B 27 i 29), i que l'Atenès de les *Lleis* condemna en el llibre deu amb cinc anys de confinament solitari i potser amb la pena capital. Tampoc no es devia sentir gaire satisfet amb les afirmacions de Xenòfanes a propòsit de la imatge dels déus que es fa cada poble, si hom llegeix en clau de rèplica el passatge de les *Lleis* 10.889e. Tanmateix, la llarga exposició de la *República* 380d–382a segueix perfectament el fil de la crítica a l'antropomorfisme dels déus i les deformacions de què han estat objecte per part dels poetes, fins al punt que es fa difícil pensar que Plató no tingués al cap el passatge que ha fet més cèlebre Xenòfanes i s'hi referís obertament, malgrat que no l'esmenta pel nom. D'això a postular un plagi directe, un biògraf antic no hauria dubtat ni un instant: ens hem permès aquí de fer un exercici, no absent d'una part de joc literari, per posar-nos a la ment d'un biògraf antic.

Sembla clar, doncs, que el *textus receptus* té problemes, tal com han vist tots els editors moderns que s'hi han barallat, com a editors de Laerci o de Favorí. El problema principal és que l'anècdota és un *unicum* en la tradició biogràfica antiga, però no pas pel fet que un filòsof hi sigui venut com a esclau, tot i que la implicació directa en la venda de dos filòsofs sí que resulta insòlita. Tanmateix, les esmenes plantejades no acaben de donar una resposta definitiva al problema. Dues opcions s'imposen: o bé es tracta d'una confusió amb Xenòcrates, que respondria al mètode compositiu de Laerci i ja s'ha produït en un altre apartat

de la seva obra —i llavors hem de datar molt més tard els pitagòrics Parm(en)isc i Orèstades; o bé, més simplement, perquè ni tan sols cal tocar gens ni mica el text, allò que els pitagòrics van vendre no fou pas Xenòfanes sinó la seva obra, tal vegada a Plató en sòl sicilià, prenent com a referència altres vendes cèlebres similars que ens ha conservat la tradició. En qualsevol dels dos casos, es tractaria de construccions narratives funcionals que respondrien a tòpics biogràfics ben testimoniats, a diferència del que passa amb la notícia tal com la tenim ara mateix.

Bibliografia citada

BONNECHÈRE, Pierre (2003), *Trophonios de Lébadée: cultes et mythes d'une cité béotienne au miroir de la mentalité antique*, Leiden.

BREDLOW, Luis Andrés (2011), “Platón y la invención de la Escuela de Elea (Sof. 242d)”, *Convivium* 24, 25–42.

BRISSON, Luc (1993), “Les accusations de plagiat lancées contre Platon”, en M. Dixsaut (ed.), *Contre Platon I. Le Platonisme dévoilé*, París, 339–56.

BURKERT, Walter (1972), *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, Cambridge.

CORDERO, Néstor–Luis (2013), “Jenófanes invitado a Elea por H. Diels (Diógenes Laercio 9.18)”, en D. Leão, G. Cornelli, M. C. Peixoto (eds.), *Dos Homens e suas Ideias. Estudos sobre as Vidas de Diógenes Laércio*, Coimbra, 101–8.

DK = DIELS, Hermann; KRANZ, Walther (1934–1937⁵), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Berlín.

DORANDI, Tiziano (2013), *Diogenes Laertius. Lives of eminent philosophers*, Cambridge.

DPhA = GOULET, Richard (ed.), *Dictionnaire des Philosophes Antiques*, 1989–2018.

FGrHist = JACOBY, Felix, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, Berlín 1923–1930, Leiden 1954–1958.

FGrHistCont = JACOBY, Felix, *Die Fragmente der griechischen Historiker Continued*, Leiden 1998–.

FONTENROSE, Joseph (1978), *The Delphic oracle: its responses and operations with a catalogue of responses*, Berkeley–Los Angeles–London.

GAISER, Konrad (1983), “Der Ruhm des Annikeris”, en *Feitschrift R. Muth*, Innsbruck, 111–28.

HOMOLLE, Théophile (1891), “Comptes et inventaires des temples déliens en l’année 279, II”, *Bulletin de Correspondance Hellénique* 15, 113–68.

IG = *Inscriptiones Graecae*, 1873.

KAHRSTEDT, Ulrich (1947), “Platons Verkauf in die Sklaverei”, *Wurzbürger Jbb.* 2, 295–300.

KURKE, Leslie (2010), *Aesopic Conversations: Popular Tradition, Cultural Dialogue and the Invention of Greek Prose*, Princeton.

MACRIS, Constantinos (2006), “Becoming divine by imitating Pythagoras?”, *METIS. Anthropologie des mondes grecs anciens* 4, 297–329.

MEJER, Jørgen (1978), *Diogenes Laertius and his Hellenistic Background*, Wiesbaden.

PARKE, Herbert William; WORMELL, Donald Ernest Wilson (1958), *The Delphic Oracle. Vol. I: The History; Vol. II: The Oracular Responses*, Oxford.

POIRIER, Jean–Louis (1994), “Platon et l’esclavage”, en J. Lagrée, D. Delattre (eds.), *Ainsi parlaient les Anciens*, Lille, 51–70.

PÒRTULAS, Jaume; GRAU, Sergi (2012), *Saviesa grega arcaica*, Martorell.

PUGLIA, Enzo (2006), “Platone in vendita a Egina nella Storia dell’Accademia (PHerc. 1021, coll. II 38 – III 17)”, *Studi di Egittologia e Papirologia* 3, 181–5.

RIGINOS, Alice Swift (1976), *Platonica. The anecdotes concerning the life and writings of Plato*, Leiden.

SANTAMARÍA ÁLVAREZ, Marco Antonio (2016), “La catábasis de Pitágoras”, *Emerita* 84, 31–50.

VON WILAMOWITZ-MÖLLERNDORF, Ulrich (1931–1932), *Der Glaube der Hellenen*, Berlin.

ZELLER, Eduard (1856), *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Berlin.

ZHMUD, Leonid (2012), *Pythagoras and the Early Pythagoreans*, Oxford.